

EUROSÜSTEEM

EESTI KONKURENTSIVÕIME ÜLEVAADE

2020

Eesti Panga ekspertide koostatud Eesti Konkurentsivõime Ülevaade avaldatakse kord aastas. Ülevaates käsitletakse Eesti konkurentsivõimet rahvusvahelises võrdluses, konkurentsivõimet mõjutavaid tegureid ja selle muutusi viimastel aastatel. Konkurentsivõimet hinnatakse erineval viisil – kirjeldades rahvusvaheliste organisatsioonide ja mõttekodade koostatud edetabelite tulemusi ning analüüvides Eesti ettevõtete ekspordivõimet ja seda mõjutavaid tegureid. Lisaks käsitletakse ülevaates kliimamuutuste pikaajalist mõju Eesti majandusele ning rohemajandusele ülemineku riske ja võimalusi. Konkurentsivõime hindamine hõlmab näitajaid kogu majanduse kohta. Kuna võrdlusandmed maailma majanduse kohta tulevad hilinemisega, kajastab ülevaade valdavalt 2019. aasta lõpu seisuga.

Eesti Konkurentsivõime Ülevaate numbreid saab alla laadida [Eesti Panga veebilehelt](#).

Terminiseletusi leiab Eesti Panga veebisõnastikust

<https://www.eestipank.ee/veebisonastik>.

Info telefonil 668 0998 või

e-posti aadressil trykis@eestipank.ee.

Koostajad Natalja Viilmann, Ilmar Lepik ja Nicolas Reigl (lisateema)

Võrguväljaanne ISSN 2504-5520

Toimetanud Villu Känd, Kadri Põdra

Kujundus Urmas Raidma

SISUKORD

KOKKUVÕTE	4
I. EESTI MAJANDUS RAHVUSVAHELISES KONKURENTSIS	5
RAHVUSVAHELISED KONKURENTSIVÕIME INDEKSID	5
EESTI MAJANDUSE KONKURENTSIVÕIME PIKAAJALISED NÄITAJAD.....	9
HINNAPÕHISED NÄITAJAD – EFEKTIIVSED VAHETUSKURSID.....	10
II. KLIIMAREGULATSIOONIDE MÕJU EESTI MAJANDUSELE	13
ROHEMAJANDUSE KONTSEPTSIOON JA KONKURENTSIVÕIME.....	13
EESTI KLIIMANEUTRAALSUSENI JÕUDMISE VÕIMALUSED	14
III. EESTI EKSPORDI KONKURENTSIVÕIME	16
EKSPORDI KASV JA TURUOSA RAHVUSVAHELISTEL TURGUDEL.....	16
HINNAPÕHINE JA HINNAVÄLINE KONKURENTSIVÕIME	17
LISATEEMA. EESTI EKSPORDI MÕJURID	19

KOKKUVÕTE

- Erinevates rahvusvahelistes konkurentsivõime edetabelites asub Eesti üsna kõrgel kohal. Eesti tugevusteks on kõrge haridustase, tugevad institutsioonid, paindlik tööturg ja soodne ettevõtluskeskkond. Viimast mõjutavad muu hulgas Eesti tõhusad ja hästi toimivad e-riigi lahendused. Mitme vaadeldud indeksi põhjal Eesti suhteline positsioon 2019. aastal halvenes, ning seda ka juhul, kui konkurentsivõimet kirjeldavad näitajad aastaga paranesid. Selline olukord tekib siis, kui teistes riikides osutub areng veelgi kiiremaks. Mitmel korral leidsid negatiivse tegurina mainimist Eestiga seotud rahapesuskandaalid ning nende mõju finantssektorile.
- Eesti SKP *per capita* USA dollarites ning ostujõu pariteedi põhjal korrigeerituna on aastatega kiiresti kasvanud ja 2018. aastal tõusis Eesti jõukuselt maailmas 39. kohale. Euroopa Liidu keskmisega võrreldes suurenes Eesti suhteline jõukus seoses Ühendkuningriigi väljaastumisega liidust 1. veebruaril 2020. aastal, sest suhteliselt rikka riigi lahkumine alandab Euroopa Liidu SKP *per capita* keskmist taset.
- Inimeste elustandarddeid on kõikjal maailmas hakanud mõjutama kliimamuutused. Kuigi Eestis pole kliimamuutuste mõju veel nii tuntav kui paljudes teistes riikides, mõistab Eesti rahvusvahelise koostöö olulisust kliima globaalse soojenemise pidurdamise ja kliimanetraalsuse saavutamise nimel. Lühemas ettevaates nõuab nende eesmärkide saavutamine aga täiendavaid investeeringuid ja paljude prioriteetide muutmist. Lähiaastatel võib see Eesti majandust mõjutada negatiivselt, pikas perspektiivis aga osutada tulutoovaks.
- Eesti tarbijahinnad kasvasid 2019. aastal 0,2% oma kaubanduspartnerite kaalutud näitaja suhtes. Arvestades Eesti praegust hinna- ning tulutaset ja nende lähenemist jõukamate riikide tasemele, oli see kasv siiski tagasihoidlik. Laiemad hinnakonkurentsivõime näitajad nõrgenesid, sh SKP deflaatori baasil koostatud reaalkurss tugevnes (kolme esimese kvartali andmetel) 1,8%, tööjõu ühikukulu baasil koostatud reaalkurss 2,5%.
- Eesti ekspordi turuosa kasvas 2018. aastal üleilmsel turul kokku nominaalselt 2,3%. Teiste sõnades kasvas Eesti kaupade ja teenuste eksport kiiremini kui välisturu üldmaht. Eesti ekspordi turuosa suurenes vaatamata suhteliste hindade ja kulude kasvule ning seda mõjutasid suurel määral hinnavälised tegurid. Eesti kaupade ekspordi turuosa kasvas 0,9% ning teenuste oma 5,7%. Erakordselt kiiresti kasvas seejuures telekommunikatsiooni-, arvuti- ja infoteenuste eksport.
- Eesti kaupade ja teenuste netoekspordi ülejääki vähendas 2019. aastal paljude kaupade konkurentsivõime hinnatundlikkus. Samas on viimastel aastatel jäänud positiivseks nende kaupade ja teenuste netoeksport, mille konkurentsivõimet mõjutavad rohkem hinnavälised tegurid. Teenuste netoeksport oli ülejäägis nii hinnapõhistel kui ka hinnavälistel omadustel konkureerivates segmentides.
- Majanduse keerukuse indeksi järgi, mis mõõdab ekspordi teadmistemahukust ning mitmekesisust, on Eesti riikide pingereas kõrgemal kohal kui elatustaseme poolest. See tähendab, et tänu ekspordi keerukusele on Eestil võimalik saavutada rikkamate riikidest kiirem majanduskasv.
- Kauba eksportijal Eestist on võimalus küsida suuremat hinda eelkõige sel juhul, kui müüvad kogused konkreetsel sihtturul on väiksemad. Seda võib selgitada asjaoluga, et hea kvaliteediga tooted ongi sageli nišitooted.
- Selleks, et Eesti elatustase tõuseks, on pikemas vaates oluline, et kasvaks sellise ekspordi osakaal, mille kvaliteet on parem ning mille konkurentsivõimet mõjutavad hinnavälised tegurid.

I. EESTI MAJANDUS RAHVUSVAHELISES KONKURENTSIS

RAHVUSVAHELISED KONKURENTSIVÕIME INDEKSID

Majanduspoliitika üks peamisi eesmärke on riigi konkurentsivõime suurendamine. Selle eesmärgi täitmisel on aga suur tähtsus konkurentsivõime mõiste sisul ning ka valitud mõõdikute süsteemil. Näiteks Euroopa Komisjon kirjeldab riigi konkurentsivõimet kui üldist suutlikkust tagada oma elanike heaolu pikaajaline kasv selliselt, et soovimatu tööpuudus oleks võimalikult väike. See on küllalt üldine sõnastus ja seda saab kirjeldada väga erinevate näitajate abil. Kuidas mõõta heaolu kõige täpsemini? Kumba eelista – heaolu kestlikkust pikemas vaates või valitud näitajate kiiremat kasvu antud hetkel? Kas madal töötuse määr tagab tööjõu ressursi optimaalseima jaotuse? Milline on riigi roll ja kuidas hinnata selle tulemuslikkust? Need ja paljud sarnased küsimused iseloomustavad konkurentsivõime mõiste keerukust.

Erinevad organisatsioonid koostavad riikide rahvusvahelise konkurentsivõime indekseid, kasutades selleks suurt hulka mõõdikuid. Kuigi erinevaid indekseid kõrvutades ei ole võimalik tekitada ühist kõikehõlmavat näitajat, rikastavad nad Eesti majanduse konkurentsivõime mõistet. Eesti positsioon on rahvusvahelistes konkurentsivõime edetabelites üsna kõrge. Eesti tugevusteks on näiteks kõrge haridustase, tugevad institutsioonid, paindlik tööturg ja soodne ettevõtluskeskkond. Viimast mõjutavad muu hulgas Eesti tõhusad ja hästitoimivad e-riigi lahendused. Allpool on toodud mõned tuntumad indekseid koos lühikirjeldusega 2019. aasta tulemustest Eesti kohta.

MAAILMA MAJANDUSFOORUMI (WEF) KONKURENTSIVÕIME INDEKS (GCI)¹

GCI (*Global Competitiveness Index*) 2019 võrdleb 141 riigi majandusnäitajaid. Need riigid moodustavad 99% maailma SKPst. Lähtutakse ideest, et elatusasteme parandamisel on majanduskasv ülioluline. Ühtlasi leitakse seoseid konkurentsivõime, elanikkonna laiemas kaasatuse ja keskkonnasäästlikkuse vahel. Kahe viimase aasta ülevaadetes (GCI 4.0) on lisaks varasematele näitajatele välja toodud ka tootlikkust mõjutavad tegurid nn neljanda tööstusrevolutsiooni ajastul.

Laiemas plaanis lähtub näitajate valik eesmärgist mõõta kogutootlikkuse arengut (*total factor productivity*, TFP). TFPd saab tõlgendada kui pikaajalise majanduskasvu peamist vedurit, mis mõõdab seda, kui tõhusalt ühendatakse tööjõudu ja kapitali millegi tootmiseks ehk kui nutikalt neid tootmistegureid kasutatakse. Indeksi koostamisel kasutatakse 103 näitajat, mis on jaotatud 12 alateemaks. Iga näitajat on hinnatud skaalal 0 kuni 100, mis näitab, kui lähedal on majandus nn ideaalseisundile või konkurentsivõime ülempiirile (võrreldavatest riikidest parimale näitajale). Alateemad on järgmised: institutsioonid, infrastruktuur, IKT kasutuselevõtt, makromajanduslik stabiilsus, tervis, oskused, tooteturg, tööturg, finantssüsteem, turu suurus, äridünaamika ja innovatsioonivõime.

¹ World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2019.

2019. aastal tõusis Eesti GCI edetabelis ühe koha võrra 31. kohale. Euroopa Liidu (EL-28) riikidest oli Eesti 14. kohal. Kesk- ja Ida-Euroopa (KIE) riikide hulgas oli Eesti kõrgeimal kohal. Eesti puhul saab hea hinnangu siinne makromajanduslik stabiilsus, sh madal valitsemissektori võlatase, tugevad institutsioonid, paindlik tööturg, hea haridustase ning kaugemale arenenud digiühiskond. Paratamatult halvendab Eesti positsiooni väike siseturg ning vähene turu kapitaliseeritus.

Näitajate paranemine aastate jooksul ei pruugi tuua kaasa tõusu edetabelis juhul, kui teiste riikide areng on olnud veelgi kiirem. Nii näiteks paranesid 2019. aastal hinnangud Eesti füüsilisele ja IT infrastruktuurile, kuid positsiooni tõusu edetabelis see kaasa ei toonud. Finantssektori näitajate puhul halvenes oluliselt nii üldhinnang kui ka koht rahvusvahelises võrdluses. Samas paranes Eesti suhteline positsioon inimkapitali, tööturgu ja ettevõtluse lihtsust iseloomustavates näitajates.

LAUSANNE' I IMD INSTITUUDI RAHVUSVAHELISE KONKURENTSIVÕIME REITING²

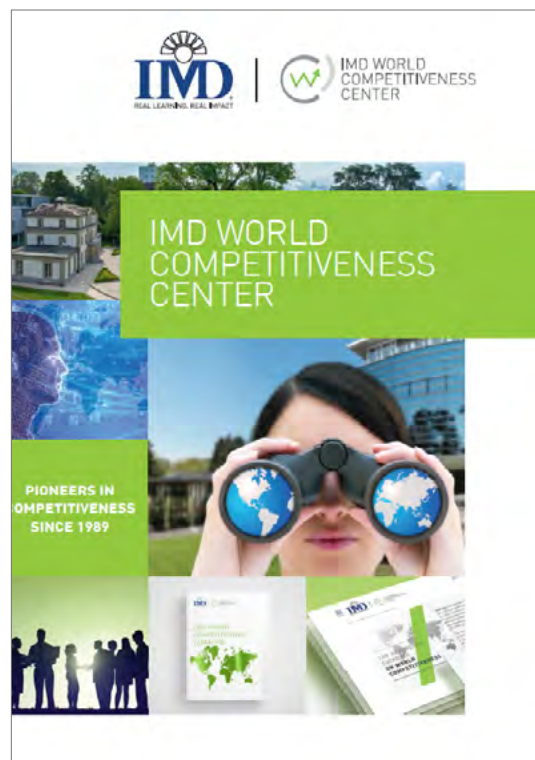
IMD (*International Institute for Management Development*) Konkurentsivõime Keskus pakub oma edetabeli 63 riigi konkurentsivõime kohta, kasutades kuni 340 asjakohast näitajat. Riigi lõpphinne leitakse võrdluse abil neljas alamkategorias – majandusnäitajad, infrastruktuur, valitsuse tõhusus ja äriefektiivsus. IMD käsitluses mängib suhteliselt suurt rolli riigi majanduse suurus (SKP miljardites dollarites, hõivatute arv miljonites, riigi pindala ruutkilomeetrites jms), kuigi esindatud on ka suhtelist seisu ja dünaamikat kirjeldavad näitajad. Riigi konkurentsivõimet mõjutavad stabiilne seadusandlik ja administratiivkeskkond, läbipaistev ja vastutustundlik valitsemine, kestlik ja selge riigi rahandus, tasakaalukas ja mitmekesine majandus, arenenud taristu ja logistika, uute tehnoloogiate arendamine ja ekspordile orienteeritud suuremat lisandväärtust loovad ettevõtted, heal tasemel haridussüsteem (sh kutse- ja kõrgharidus), noorte kaasamine, teadus ja ettevõtlikkus, ühiskonna sidusus ja sotsiaalne mobiilsus. Riigi konkurentsivõimet kirjeldatakse pigem kui edusammude võrdlust, mis ei tähenda võitjaid ega kaotajaid. Kui kaks riiki võistlevad, võib olukord paraneda mõlemas riigis, kuid ühes võib see paranemine olla ulatuslikum.

Eestil oli IMD rivistuses 2019. aastal 35. koht. Võrreldes aasta varasemaga langes Eesti nelja koha võrra, sest suhteliselt kiiremini paranesid tulemused Saudi Araabias, Indoneesias, Kasahstanis ja Leedus. ELi riikidest oli Eesti 14. kohal, KIE riikidest 4. kohal. Eesti tugevusteks on raporti järgi lihtne ettevõtluskeskkond ja inimeste kõrge haridustase.

IMD koostab lisaks riigi üldisele konkurentsivõime edetabelile ka mitmed detailsemad hinnangud eriteemadel.

IMD DIGITAALSE KONKURENTSIVÕIME EDETABEL³

Selles rivistuses oli Eestil 2019. aastal 63 riigi võrdluses 29. koht, mis on nelja koha võrra madalam kui aasta varem. Eraldi toodud võrdluses väiksemate riikide kohta, mille rahvaarv jääb alla 20 miljoni, oli Eestil 2019. aastal 17. positsioon (34 riigist). ELi riikidest oli Eesti 13. kohal, sh KIE riikidest parim. Eesti tugevusteks on PISA testi tulemused matemaatikas ja hariduse kättesaadavus, äri alustamise lihtsus,

² IMD. World Competitiveness Yearbook 2019.

³ IMD. World Digital Competitiveness Ranking 2019.

traadita interneti saadavus ja kasutamine, nutiseadmete lai levik. Hinnangud Eestile on kehvemad teadus- ja arendustegevuse rakendamise ja akadeemiliste publikatsioonide üldarvu, robotite kasutamise ja piirava rändepoliitika osas.

IMD MAAILMA TALENTIDE EDETABEL⁴

Eesti on 63 riigi võrdluses 27. kohal. Aastaga paranes positsioon ühe koha võrra. ELi riikidest oli Eesti 13. kohal, sh KIE riikidest parim. Selles võrdluses hinnatakse riigi majanduse atraktiivsust töötajate silmis ja võimet hoida kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste. Kvalifitseeritud ja haritud tööjõu edendamine tugevdab konkurentsivõimet ja võimaldab pikaajalist heaolu, seda eriti dünaamilises keskkonnas, kus tehisintellekt, robotika ja muud uued tehnoloogiad esitavad ettevõtjatele, poliitikakujundajatele ning haridusasutustele aina uusi väljakutseid.

ÜRO INIMARENGU INDEKS (HDI)⁵

ÜRO käsitus HDI (*Human Development Index*) koostamisel eristub selle poolest, et säästva arengu peamise eesmärgi ja vahendina nähakse inimeste vabaduste ning kaasatuse laiendamist. Poliitilised valikud, toimetulek kliimamuutuste mõjuga ja tehnoloogia areng kujundavad maailmas ebavõrdsust, mida HDI üritab arvestada. Kusjuures ebavõrdsus ei tähenda ainult erinevust sissetulekutes või jõukuse tasemes, vaid indeksi koostamisel kaasatakse heaolu näitajaid laiemalt, vaadatakse jaotusi keskmiste näitajate taga ja hinnatakse näitajate kestlikkust. HDI katab 189 riiki ning võtab kokku kolm inimarengu pikaajalist põhinäitajat: pikk ja tervelt elatud elu, juurdepääs teadmistele ja elatustase.

Eesti liigitub HDI hinnangu põhjal väga kõrge inimarenguga riikide rühma ning asub 30. kohal. 1990. aastaga võrreldes on Eesti HDI väärtus kasvanud 20,8%. Nende aastatega on Eesti oodatav eluiga pikenenud 9,2 aasta võrra ning keskmine kooliaastate arv suurenenud 3,7 aasta võrra. Eesti rahvamajanduse kogutulu elaniku kohta tõusis aga 102,3%. ELi riikidest oli Eesti 17. kohal, sh KIE riikidest kolmandal.

THE HERITAGE FOUNDATIONI RAHVUSVAHELINE MAJANDUSVABADUSE INDEKS⁶

Selle indeksi koostamisel lähtutakse arusaamast, et riigi majanduse ja elanike rikkuse kasvu kõige olulisemad eeldused on vabaturumajandus ning inimeste suurem valikuvabadus. Kestliku heaolu kasvu tagavad majanduspoliitilised valikud, nagu madalad maksumäärad, rahapoliitiline stabiilsus, valitsuse võimalikult väike sekkumine ja hästi piiritletud roll, tugev eraomandi õigus ja kaitse, salaturu väike osakaal majanduses ning avatus ülemaailmsetele kauba-, teenuste- ja finantsvoogudele.

Eesti oli 2019. aastal paigutatud 180 riigi võrdluses 15. kohale. Euroopa Liidu (EL-28) riikidest oli Eesti 5. kohal, sh KIE riikidest parim. Eesti majandusvabadus leiab palju kiidusõnu. Leitakse, et Eesti jätkab vaba turumajandust ja ettevõtlust toetava majanduspoliitika ja usaldusväärse fiskaalpoliitika järgimist, sinne avatus välisinvesteeringutele ja liberaalne turumajandus toetavad jätkusuutlikku ja hästitoimivat

4 IMD. World Talent Ranking 2019.

5 United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report. 2019.

6 The Heritage Foundation. 2019 Index of Economic Freedom.

majandusarengut, õigusriigi põhimõtteid toetab sõltumatu ja tõhus kohtusüsteem jne. Siiski on hinnang Eestile aastaga alanenud, sest hiljutised rahapesuskandaalid on kahandanud usaldust pangandussektori vastu. Samal ajal vähendas Heritage Foundationi hinnangul Eesti majandusvabadust ka finantssektori regulatsioonide karmistumine.

TRANSPARENCY INTERNATIONALI KORRUPTSIOONI TAJUMISE INDEKS (CPI)⁷

Edetabelis, kus esikohal on väikseima korruptsiooniga riik, jagas Eesti lirimaaga 2019. aastal 180 riigi seas 18. kohta. ELi riikide võrdluses oli Eestil 10. koht, sh KIE riikidest parim. Eesti on 2019. aasta raportis eraldi esile toodud kui riik, kus CPI positsioon on viimase kümnendi jooksul stabiilselt ja oluliselt tõusnud. Põhjalik õigusraamistik, sõltumatud institutsioonid ja tõhusad digilahendused vähendavad korruptsiooni tekke võimalusi ja muudavad valitsemise läbipaistvaks. Ehkki erasektori korruptsiooni CPI ei kajasta, on raportis toodud ka asjaolu, et hiljutise Danske Bankiga seotud rahapesuskandaali valguses vajab Eesti pangandus ja ettevõtlussektor suuremat aruandekohustust.

MAAILMAPANGA ÄRITEGEVUSE LIHTSUSE INDEKS⁸

Äritegevuse lihtsuse indeks kirjeldab mitmemõõtmeliselt regulatsioonide keskkonda, mis kehtib riigis tegutsevatele ettevõtetele. Suuresti tänu paljudele ja hästitoimivatele e-teenustele on Eesti edetabelis 190 riigi seas kõrgel 16. kohal. ELi riikide võrdluses oli Eestil paremuselt viies koht, sh KIE riikide hulgas teine. Eestis saab lihtsalt ja kiirelt ettevõtet alustada, makse maksta, kinnisvara registreerida ja ehitusluba saada. Oluliselt kehvem on hinnang siinsele väikeinvestorite kaitsele ning maksejõuetuste lahendamisele. Võrreldes 2018. aastaga langes Eesti nelja koha võrra, ehkki muutused Eesti enda näitajates olid väikesed.

7 Transparency International. Corruption Perception Index 2019.

8 The World Bank. The Ease of Doing Business Score 2019.

EESTI MAJANDUSE KONKURENTSIVÕIME PIKAAJALISED NÄITAJAD

Heaolu on raskesti defineeritav mõiste ja seetõttu ei saa selle hindamiseks kasutada ainult majandusnäitajaid. Majanduse kasvamine või kahanemine ei peegelda tingimata muutusi inimeste heaolus. Erineva arengutasemega riikidel on seos majanduskasvu ja heaolu vahel erinev, mitte otsene ja ajas muutuv. Lisaks eesmärgile soodustada pikaajalist majanduskasvu keskendutakse tänapäeval enamikus riiklikes arengukavades ka sotsiaalsele kaasatusele ja keskkonna jätkusuutlikkuse tagamisele.

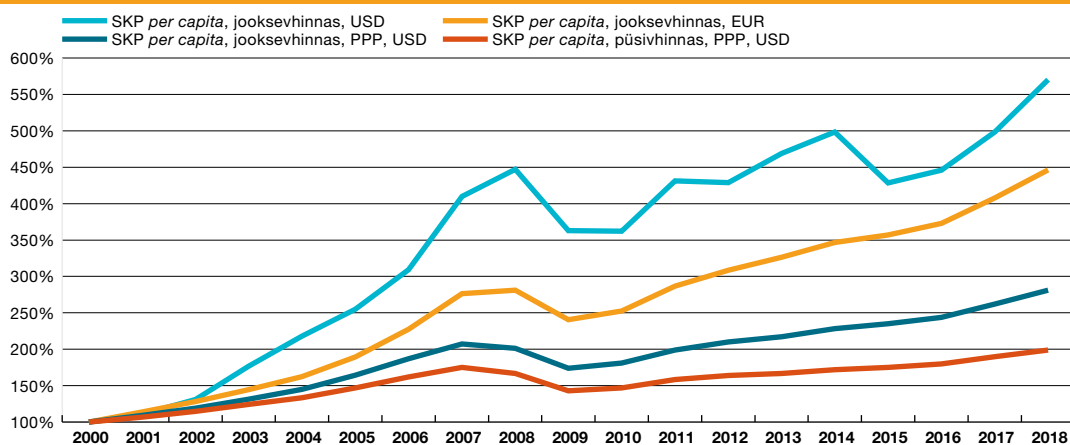
Inimeste heaolu mõjutavad üleilmse majanduskasvu aeglustumine, proteksionism, ebavõrdsuse suurenemine, rahvastiku kiire kasv haavatavamates piirkondades. Nendele on lisandunud uued proovikivid, nagu riikide vastastikune sõltuvus ja konfliktid, migratsioon, pandeemiate ja kliimamuutustega kaasnevad ohud. Oma mõju avaldavad uute tehnoloogiate, digitaliseerimise, robotika, tehisintellekti, biotehnoloogia ning jagamismajanduse levikuga kaasnevad võimalused ja probleemid. Kuigi majanduskasv ei taga automaatselt heaolu kasvu, leitakse siiski, et majanduse areng on tihedalt seotud inimeste elukvaliteedi ja heaolu reaalse paranemisega.

Määratledes riigi konkurentsivõimet suutlikkusena tagada oma elanikkonnale elustandardite kestlik paranemine, vaadatakse riikide võrdluses sagedasti nende majanduse käekäiku pikema aja jooksul. Levinuim riigi majandusliku arengutaseme näitaja on SKP *per capita* ehk sisemajanduse kogutoodang ühe inimese kohta.

Eesti SKP ühe elaniku kohta suurenes aastatel 1995–2018 jooksevhindades pea kümme korda. See on väga suur muutus, eriti kui arvestada, et näiteks Soomes kasvas see näitaja samal ajal ainult kaks korda. Samas ei anna jooksevhindades arvestatud näitaja head võrdlusvõimalust, sest jääb teadmata, kui palju mängisid selles suurenemises rolli hinnakasv ja valuutakursside muutused.

Kui võrrelda Eesti 2018. aasta SKP *per capita* näitajaid 2000. aasta tasemetega, selgub, et jooksevhindades ja USA dollarites mõõdetuna on olnud kasv 5,7kordne (vt joonis 1), kuid kohalikus valuutas (kuni 2011 Eesti kroonides, edasi eurodes) mõõdetuna – vaid 4,5kordne. See vahe peegeldab euro ja enne seda

Joonis 1. Eesti SKP *per capita* indeksid (2000=100%)

Allikas: IMF.

Saksa marga vahetuskursi tugevnemist USA dollari suhtes. Eesti SKP *per capita* jooksevhindades USA dollarites mõõdetuna jõudis 2018. aastal väga lähedale tasemele, kus Soome näitaja oli 2000. aastal.

Et riikide vahetuskursid ja hinnatasemed oleksid rahvusvaheliselt võrreldavad, arvutatakse riikide SKP ühe elaniku kohta ka ostujõu pariteedi põhjal (*purchasing power parity*, PPP). Ostujõu pariteet kõrvaldab riikide hinnataseme erinevuse ja võrdsustab erinevate valuutade ostujõu. See tähendab, et kui kon-

verteerida üks konkreetne rahasumma erinevatesse valuutadesse ostujõu pariteedi alusel, siis on kõigis maades võimalik selle eest saada ühesugune "ostukorv" kaupu ja teenuseid. Selle näitaja järgi suurenes Eesti SKP *per capita* (USA dollarites ja hinnataseme erinevuste korrigeerimisel PPP põhjal) 18 aastaga jooksevhindades 2,8 korda ja püsivhindades 2 korda.

Kui vaadata SKP *per capita* suurust jooksevhindades ja USA dollarites mõõdetuna, siis oli Eesti 2018. aastal maailmas jõukuselt 36. kohal, aga kui sama näitajat PPP põhjal korrigeerida, siis 39. kohal. Eesti majanduse konkurentsivõime, mis on mõõdetud SKP *per capita* alusel, on aastatega märgatavalt paranenud. Euroopa Liidu keskmisega võrreldes tuleb arvestada, et Eesti suhtelist näitajat mõjutas Ühendkuningriigi väljaastumine Euroopa Liidust 1. veebruaril 2020. aastal. 2018. aastal moodustas Eesti SKP *per capita* PPP põhjal 81,6% Euroopa Liidu keskmisest tasemest. Kui aga eemaldada võrdlusbaasist Ühendkuningriik, oleks see näitaja olnud 83,1%, sest suhteliselt rikka riigi lahkumine alandab Euroopa Liidu SKP *per capita* keskmist taset.

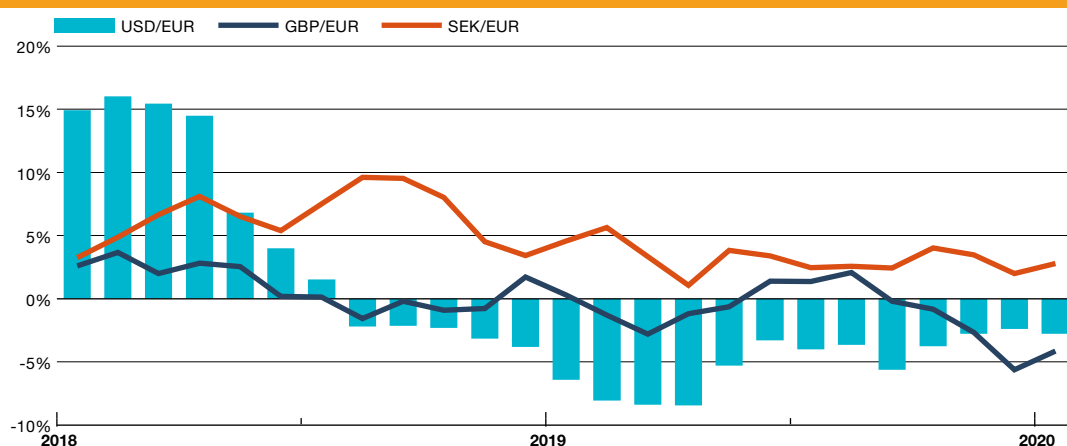
HINNAPÕHISED NÄITAJAD – EFEKTIIVSED VAHETUSKURSID

Osalemine globaalsetes väärtusahelates ja piiriülene tegevus võivad küll avaldada majandusele kõrvalmõjusid ja suurendada näiteks nakkusohte, kuid võimaldavad samas tagada ka majanduste pikaajalist koosliikumist ning teadus-tehnoloogiliste arengutasemete kiiremat ühtlustumist. Üleilmses konkurentsivõistlevad ettevõtted turuosa pärast ning odavam hind võib anda olulise eelise. Seetõttu pööravad riigid suurt tähelepanu suhteliste hindade, valuutakurside ja tootmiskulude konkurentsi analüüsile, mis võib mõjutada – eriti lühiajaliselt – ettevõtete võimet rahvusvahelisel turul võistelda.

Riigi suhtelist konkurentsivõimet mõõdetakse võrdluses teiste riikidega. Hinnapõhiste näitajate puhul peetakse seejuures soodsamaks ja konkurentsivõimet tugevdavaks olukorda sellises riigis, kus hinnad ja kulud kasvavad aeglasemalt kui teistes riikides. Selline eeldus on lihtsustus, sest kirjeldab vaid olukorda, kus täiuslikel turgudel ja hästi võrreldavate toodete puhul oleks nõudlus suhteliselt odavate toodete järele suurem. Kui see eeldus kehtiks kõikidel juhtudel, sõltuks riigi võime teenida üleilmsetel turgudel teistest suuremat tulu vaid suhteliselt madalamatest hindadest ning kiirem palga- ja hinnatõus pärsiks kogutoodangu pikaajalist kasvu. Selline eeldus võib, kuid ei pruugi kehtida, sest riigi majanduslikku edu mõjutavad ka näiteks majanduse struktuur, toodete koosseis, keerukus ja erakordsus. Küll aga võivad suhteliste hindade kõrvalekalded mõjutada kaubandustingimusi ja anda turul suhtelise eelise lühiajaliselt.

Vahetuskurs on kahe valuuta suhteline hind, näiteks ühe euro hind USA dollarites, mis 2020. aasta jaanuaris oli keskmiselt 1,11 dollarit. Kokkuvõttes odavnes euro USA dollari suhtes 2019. aastal 5,2% ja Suurbritannia naela suhtes 0,8% (vt joonis 2). Muudel võrdsetel tingimustel oleks see tähendanud nendel turgudel Eesti eksportööridele hinnaeelist – dollarites ja naeltes ostjatele sai pakkuda madalamat hinda või

Joonis 2. Valitud valuutakursid euro suhtes, aastakasv

Allikas: Eesti Pank.

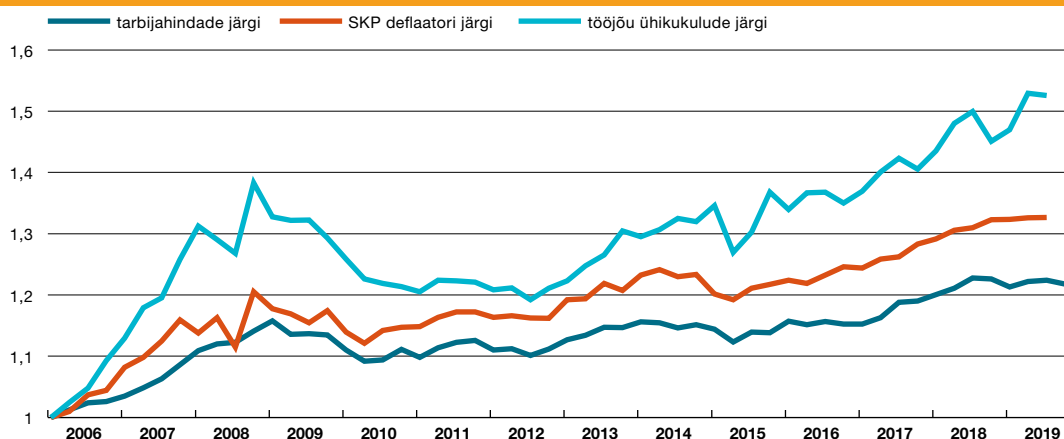
teenida väliturult fikseeritud hindade korral suuremat tulu. Vastupidine muutus toimus aga näiteks Rootsi krooni suhtes, kus euro kurss jätkas kallinemist (2019. aastal 3,2%, kahe viimase aastaga kokku 10%). See tähendab, et Rootsi turul muutusid Eesti tooted sealse tarbija jaoks suhteliselt kallimaks ja neid oli raskem müüa. Euroalasse kuuluvate riikide turul, kus kasutatakse sama vääringut nagu Eestis, st eurot, ja kuhu Eesti müüb suure osa oma ekspordist, mingeid kursimuutusega seotud hinnaeeliseid ei teki.

Lisaks kursimuutustele erineb riigiti ka hindade dünaamika. Seetõttu võrreldakse hinnapõhise konkurentsivõime muutuste hindamisel Eesti hinnakasvu teiste riikide omaga, kui kursimuutused on juba sisse arvestatud. Reaalkursi muutused kirjeldavad, kuidas muutus Eesti hinnatase kaubanduspartnerite suhtes, kui mõlemaid väljendada eurodes. Reaalkursi arvutamisel lisatakse nominaalkursi võrdlusele riikide sisemised hindade või kulude kasvu näitajad.

Euroopa Keskpank avaldab ühtlustatud meetodika järgi arvatud euroala riikide, sh Eesti reaalkursi näitajaid harmoneeritud konkurentsivõime indikaatoritena (*Harmonised Competitiveness Indicators*, HCI) erinevate hindade või kulunäitajate baasil. Neid arvutatakse erinevate valuutakorvide suhtes ehk arvestades erinevat partnerriikide koosseisu. Kõige sagedamini kasutatakse võrdluseks tarbijahindu, SKP hinnamuutuse näitajat (deflaatorit) ja tööjõu ühikukulu (*unit labour costs*, ULC) (vt joonis 3). Igal valikul on omad plussid ja miinused.

- **Tarbijahindade** (THI) kasutamist hinnapõhise konkurentsi mõõtmisel toetab andmete kättesaadavus kuude kaupa ja suurema hulga välispartnerite kohta, sarnane koostamise meetodika ning teenustega arvestamine. Puudusteks on keskendumine kitsalt ainult tarbimistoodetele (THI ei sisalda nt kapitalikaupade ega IKT või äriteenuste hindu), tundlikkus maksude jt turumoonutuste suhtes, importtoodete kaasamine ning nõrk seos ekspordi koosseisuga. Tarbijahindade korv sisaldab olulisel määral väliskonkurentile suletud sektori tooteid (riigisisene transport, elamumajandus, ehitusteenused, haridus ja tervishoid, teenindus jm), mis eksporditurgudel ei konkureeri. Lisaks erineb nn tarbijakorv riigiti palju nii koosseisu kui ka osakaalude poolest.
- **SKP deflaator** avaldatakse pikema viitajaga ja kvartalite või aastate kaupa ning võrdluseks kasutatav riikide hulk on väiksem. Selle näitaja kasutamine hinnapõhise konkurentsi võrdluses lubab hõlmata kõiki majandussektoreid. Puuduseks on aga andmete sagedased ümberhindamised, riikidevahelised erinevused maksusüsteemis ja ka majanduse struktuuris, riigisiseste teenuste suur osakaal (riigivalitsemise, kaitse jm) ning erinevus ekspordi koosseisus.
- **Tööjõu ühikukulu** näitaja (ULC) kasutamine võimaldab samuti katta kõiki majandussektoreid ja see on vähem tundlik maksumeetmete suhtes, kuid lisaks SKP deflaatori puudustele hõlmab see tootmiskuludest vaid tööjõudu ning on veelgi tugevamalt mõjutatud muutustest majanduse struktuuris.

Joonis 3. Reaalsete efektiivsete vahetuskursside dünaamika

Allikas: Euroopa Keskpank.

Eesti tarbijahinnad kasvasid 2019. aastal oma kaubanduspartnerite kaalutud näitaja suhtes vaid 0,2%. Eesti hinna- ning tulutaseme näitajate lähenemine kõrgema hinna- ja tulutasemega riikide näitajatele eeldabki pigem Eesti tarbijahindade keskmisest kiiremat kasvu. SKP deflaatori baasil koostatud reaalkurss tugevnes Eestis 2019. aasta kolme esimese kvartali andmetel veidi enam, 1,8%. Kahe näitaja erinevused olid tingitud mitmest asjaolust. Näiteks sisaldab tarbijakorv imporditud tooteid, mille hind 2019. aastal alanes, SKP deflaatorile avaldab aga mõju kaubandustingimuste areng (ehk ekspordi- ja impordihindade vahekord).

Kõige rohkem, 2,5%, tugevnes 2019. aasta esimese kolme kvartaliga tööjõu ühikukulu baasil koostatud Eesti näitaja. Selle näitaja erinevus SKP deflaatori omast näitab varasemast kitsamaid võimalusi tööjõu kallinemist lõpphinda üle kanda ning kasumite osakaalu vähenemist. Teiste riikidega võrreldes oli tööjõukulude kasv Eestis seega liiga kiire.

Kuigi reaalse vahetuskursi indeksid ei võimalda mõõta selliseid konkurentsivõime tunnuseid nagu tunnus, kvaliteet, usaldusväarsus või tehnoloogiline uudsus ega erista hästi ka toimunud struktuurseid muutusi majanduses, näitavad need Eesti toodangu suhteliste hindade arengut peamiste välispartneritega võrreldes.

II. KLIIMAREGULATSIOONIDE MÕJU EESTI MAJANDUSELE

ROHEMAJANDUSE KONTSEPTSIOON JA KONKURENTSIVÕIME

Kliimamuutuste mõjust ei räägita pelgalt hüpoteetiliselt, vaid see on saanud riikide elanike elustandarddeid mõjutavaks reaalsuseks. Üha raevukamad tsüklonid, pikemaajalised põuad ja sagedased üleujutused põhjustavad muutuseid elukeskkonnas, tuues kaasa rahalist kahju ja sundides inimesi elukohta vahetama. Kliimamuutuste kogu majanduslik mõju ei ole täpselt teada, sest ehkki samal ajal kui looduskatastroofide otseseid kulusid on suhteliselt lihtne hinnata, jäävad paljud kaudsed mõjurid tavapärase majandusanalüüsi piiridest välja. Edaspidi kliimamuutuste majanduslik mõju tõenäoliselt suureneb, kuid see ei toimu sujuvalt ning kahjude lõplik ulatus sõltub paljuski poliitilistest valikutest, mida tehakse praegu.

Pikaajalised prognoosid näitavad, et tavapärase äritegevuse jätkumine poliitikat muutmata (*"business as usual"*) avaldab tõsist mõju kliimale, loodusvaradele ja ökosüsteemidele. See survestab riike valima sellise arengutee, kus elatustaseme suurenemine käib käsikäes keskkonnakaitse ja loodusvarade säästva kasutamisega. Tagamaks elatustaseme tõusu, peavad riigid muutma oma tootmis- ja tarbimisharjumusi säästvamaks ning määratlema uuesti, mida me arengu all mõtleme ja kuidas seda mõõdame.

Globaalsed ja omavahel seotud muutused, nagu nt majanduse, rahvastiku ja ebavõrdsuse kasv ning kliimamuutused, on kaasa toonud vajaduse mõtestada ümber seniseid majandustegevuse eesmärgi, et muuta need loodusvarade kokkuhoidliku kasutusega sotsiaalselt vastutustundlikuks majanduseks ehk praegusel juhul lühidalt rohemajanduseks. Üha rohkem räägitakse sellest, et eesmärgistama ei pea mitte pelgalt majanduse kasvamist, vaid elukvaliteedi paranemist.

Roheline majanduskasv ehk rohemajanduse kasv tähendab majanduskasvu edendamist sellisel viisil, et tagatud on loodusressursside kestlik kasutamine ja keskkonna säilitamine nii, et inimeste heaolu ja majandustegevus saavad sellele pikaajaliselt tugineda.⁹ Selline lähenemine käsitleb majandustegevuse eesmärgi terviklikult, sh hõlmab nii majanduslikke, keskkondlikke kui ka sotsiaalseid komponente. Rohemajandusega riigi konkurentsivõime käsitluski peab arvestama lisaks majanduskasvule seda, kuidas paraneb inimeste heaolu ja sotsiaalne õiglus, kui suurel määral vähenevad keskkonnariskid ja surve loodusvaradele – rohemajandus on vähese CO₂-heitega, ressursitõhus ja ühiskonda kaasav majandus.

Rohemajanduse kasvustrateegiad peavad keskenduma üheaegselt nii majandusliku ja sotsiaalse kui ka keskkonda säästva arengu edendamisele, tuvastades seejuures ka kitsaskohti, mis võivad tekkida majanduse keskkonnasõbralikumaks muutmise tagajärjel. Keskkonnahoidlik kasv soovitakse saavutada tõhususe kasvuga – majanduskasvu, energia- ja ressursitarbimise kasvu vahelise seose ümber mõtestamisega – ning innovaatiliste lahenduste väljatöötamise ja ellurakendamisega.

Kuigi Eestis pole kliimamuutuste mõju veel nii suur kui paljudes teistes maailma ja Euroopa Liidu riikides, võib Euroopa Komisjoni prognooside kohaselt lähiaastakümnete jooksul oodata järgmisi muutusi: temperatuuritõus, mis on Eestis juba ka 20. sajandi teises pooles olnud kiirem kui maailmas keskmiselt, sellest tulenev jää- ja lumikatte vähenemine; kuuma- ja põuaperioodid;

muutused taimekasvus; võõrliikide, sh uute taimekahjurite ja haigustekitajate levik, külmumata ja liigniiske metsamaa, mis piirab raievõimalusi; energiatarbimise muutused; elanike mõnede terviseprobleemide sagenemine; sademete hulga suurenemisest tulenevad üleujutused, kuivendussüsteemide ning paisude hoolduse mahu suurenemine; merepinna tõus; kaldaerosioon ja surve elamute/rajatiste ümberpaigutamiseks; tormide sagenemine ning sellest tulenevad nõuded taristu ja ehitiste vastupidavusele ja tormitagajärgede likvideerimise võimele.¹⁰ Lisaks sellele tuleb arvestada mõjuritega, mis tulenevad Euroopa Liidu kliimapoliitikast.

Pariisi kliimakokkuleppe ja ÜRO kestliku arengu tegevuskava põhieesmärk on kliimamuutuste leevendamine ja heitkoguste vähendamine. Kliimamuutuste katastroofiliste tagajärgede vältimiseks tuleb globaalne keskmine temperatuuri tõus hoida oluliselt alla 2°C. Möödunud aasta lõpus kiitis Euroopa Ülemkogu heaks eesmärgi saavutada 2050. aastaks süsinikuneutraalne Euroopa Liit. Euroopa Liidu hetkel kehtiv eesmärk on vähendada CO₂ emissioone 2030. aastaks 40% võrreldes 1990. aasta tasemega, kuid surve püstitada veelgi ambitsioonikamad eesmärgid on oluliselt kasvanud. Euroopa Komisjoni koostatava rohemajanduse tegevuskava eesmärgiks on edendada jätkusuutlikku majanduskasvu: eraldada majanduskasv ressursikasutuse samaväärsest kasvust ja kiirendada üleminekut vähese CO₂-heitelga majandusele.

Euroopa Liidu roheline kokkulepe on ambitsioonikas meetmete pakett, mis peaks võimaldama Euroopa kodanikel ja ettevõtjatel saada kasu jätkusuutlikust üleminekust rohelisele majandusele. Peamiste poliitikasuundade esialgne tegevuskava sisaldab mitmesuguseid meetmeid alates ambitsioonikast heite vähendamisest kuni tipptasemel teadusuuringutesse ja innovatsiooni investeerimise ning Euroopa looduskeskkonna säilitamiseni.

EESTI KLIIMANEUTRAALSUSENI JÕUDMISE VÕIMALUSED

Esiõlgset hinnangud näitavad, et kliimaneutraalsuseni jõudmine Eestis aastaks 2050 on võimalik. Strateegiliselt tarkade investeeringute korral võib see pikas perspektiivis osutada isegi tulutoovaks. Lühemas ettevaates nõuab kliimaneutraalsuse suunas liikumine aga täiendavat ressursi ja paljude prioriteetide ümberseadmist. See võib mõjutada majandust ka negatiivselt.

1. oktoobril 2019 esitleti Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna keskuse (SEI-T) koostatud uuringut,¹¹ milles analüüsiti aastaks 2050 kliimaneutraalsuse saavutamise võimalusi, selleks vajalikke meetmeid ja investeerimisvajadust. Uuringust lähtub, et Eesti kliimaneutraalsuseni jõudmine on nii era-, avaliku kui ka mittetulundussektori panustamisel ning analüüsitud meetmete rakendamise korral võimalik. Samuti on see strateegiliselt tarkade investeeringute korral potentsiaalselt tulutoov. Edasi on toodud mõned SEI-T uuringus tehtud järeldused.

Raporti kohaselt on kliimaneutraalsuseni jõudmiseks vajalike tegevuste kogumaksumus ca 17,3 miljardit eurot (30 aasta peale). See maksumus ei ole täiendav investeerimisvajadus. Praegu kehtiva eesmärgi ehk 80% kasvuhoonegaaside vähendamise saavutamiseks vajalikud investeeringud moodustavad

¹⁰ Keskkonnaministeerium. Kliimamuutustega kohanemise arengukava aastani 2030.

¹¹ Stockholm Environment Institute – Tallinna keskus. Eesti kliimaambitsiooni tõstmise võimaluste analüüs, 2019.

sellest summast lõviosa. Need tähendavad ulatuslikke investeeringuid energiasektoris, energiatõhususes ning transpordisektoris. Eeldatavate tegevuste kogusummast suurema osa moodustavad erasektori investeeringud mahus ca 12,7 miljardit eurot. Avaliku sektori asutuste finantseeritud tegevuste mahuks on ligikaudu 4,6 miljardit eurot. Iga-aastased investeeringud moodustaksid suhtena SKPse järgmisel kümnendil ca 4%, 2031–2040 ca 2% ja 2041–2050 vähem kui 1% SKPst.

Arvestada tuleb sellega, et mida kaugemale lükata strateegiliselt olulisi otsuseid ning meetmete rakendamist, seda keerukamaks ja kallimaks kliimaneutraalsuse suunas pürgimine töötab tulla.

SEI-T raporti koostajate hinnangul toetavad strateegilised investeeringud innovatsiooni ja uute, kõrge lisandväärtusega töökohtade loomist madala süsinikumahukusega sektorites. Siiski võib ambitsioonikas üleminek kliimaneutraalsele majandusmudelile lühiperspektiivis tähendada väiksemat majanduskasvu. Uuringus tõdetakse, et esimesel kümnendil on investeeringute tõttu kulud suuremad kui tulud, kuid see muutub järgnevatel kümnenditel.

SEI-T uuringu järeldus on, et eesmärgi saavutamine loob meetmete elluviimise ajal uute töökohtade kõrval pikemas perspektiivis võimaluse restruktureerida ja parandada majanduse konkurentsivõimet ning olla muutusteks paremini valmis. Muutused majanduse struktuuris on loomulik protsess, mida pakutud (jt toetavate) meetmetega on võimalik kujundada selliselt, et pikaajalises vaates avalduks positiivne mõju nii otseses tulu-kulu arvestuses kui ka laiemalt SKP-le ning tööhõivele.

III. EESTI EKSPORDI KONKURENTSIVÕIME

EKSPORDI KASV JA TURUOSA RAHVUSVAHELISTEL TURGUDEL

Riigi suhteline konkurentsivõime ehk võime kasvatada rahvusvahelistel turgudel tulu teistest riikidest kiiremini avaldub suuresti läbi selle riigi ettevõtete ekspordisuutlikkuse. Suhteliste tootmiskulude ja hindade dünaamika võib seejuures küll arvestatavat mõju avaldada, kuid ei ole ainsaks määrajaks. Seni, kuni nii palgad ja hinnad kui ka tootlikkus kasvavad arenenud riikidega võrreldes kiiremini, ei tähenda see riigi konkurentsivõime langust. Ekspordi tulemuslikkus sõltub ka muudest teguritest kui ainult ettevõtete võimest võistelda välismaiste konkurentidega üksnes madalamate hindade abil. Lisaks hinnale konkureerivad eri riikide tooted kvalitatiivsete omaduste osas, nagu lisafunktsioonid, uued mudelid, tuntus, maitse, reputatsioon, reklaam, emotsioon ja eksklusiivsed ekspordinišid.

Eesti majanduskasvu jaoks mängib kaupade ja teenuste eksport väga tähtsat rolli. Majanduse avatus ja ekspordi osatähtsus SKPst on suured. Aastatel 2018–2019 moodustas Eesti kaupade ja teenuste eksport ligi kolmveerandi SKPst ning sellega asetus Eesti Euroopa Liidu riikide seas 11. kohale.

Eesti ekspordi turuosa kasvas 2018. aastal üleilmsel turul kokku nominaalselt 2,3% ehk Eesti kaupade ja teenuste eksport kasvas kiiremini kui välisturu üldmaht. Eesti ekspordi turuosa suurenes vaatamata suhteliste hindade ja kulude kasvule ning hinnavälised tegurid mõjutasid seda olulisel määral. Seejuures kasvas Eesti kaupade ekspordi turuosa 0,9% ning teenuste oma 5,7% (Eurostati andmed).

Teenuste ekspordi osatähtsus kogu Eesti ekspordis suurenes 2018. aastal 0,4 protsendipunkti võrra 35%ni. Kui kaupade eksport kasvas 5,8%, siis teenuste eksport suurenes aastaga 8,9%. Seejuures kasvas erakordselt kiiresti telekommunikatsiooni-, arvuti- ja infoteenuste eksport – aastaga 18,9%.¹²

Teenuste hindade kiiremat kasvu kaupadega võrreldes mõjutab tööjõu kallinemine, mille osatähtsus kogukuludes on teenuste puhul üldiselt suurem. Teisalt aga kujuneb teenuseosutajate konkurents rahvusvahelistel turgudel kaupade müüjate omast erinevalt. Teenuste puhul on sageli tegemist konkureerimisega kvalitatiivsete ehk hinnaväliste omaduste põhjal.

Maitse vms omaduste täiustamine või kvaliteedi tõstmine tähendab sageli ka kõrgemaid hindu. Kui aga tarbija tunnetab toodet kvaliteetsemana, siis on ta valmis selle eest kõrgemat hinda maksma ja selle ostmist jätkama ning nõudlus toote järele võib kallimast hinnast hoolimata suurenedada. Majandusterminites nimetatakse seda nõudluskõvera väljapoole nihkeks, mille põhjustab kvaliteedi paranemine.

Ekspordi keerukus on tugevas korrelatsioonis riigi tootlikkuse ja jõukuse näitajatega. Rikkamatel riikidel on reeglina ka kõrgem palgatase, mis tähendab, et nende võime konkureerida globaalsel turul ei põhine mitte väikestel kuludel, vaid hoopis suuremal tootlikkusel ning keerukamatel toodetel. Sissetulekute kasv sõltub omakorda oluliselt sellest, kui suures ulatuses kasutatakse toodete valmistamisel erinevaid teadmisi ja keerukaid tootmisviise, kui mitmekesine on tootmistegevus, kui palju teisi analoogsete toodete pakkujaid maailmas veel leidub ning kui kiiresti suudetakse liikuda keerukamate toodete suunas. Keerukamate toodete ostjad on keskmisest jõukamad, mistõttu hinnatõus ei mõjuta nii kiiresti nende tarbimiseelistusi.

Harvardi Kasvulabor, mis asub ülikooli rahvusvahelise arengu keskuses, toob oma viimases ülevaates välja, et Eesti ekspordi keerukus on pidevalt kasvanud. 2017. aastal oli Eesti jõukuselt 133 riigi seas 32. kohal, kuid ekspordi keerukuselt 27. kohal. Sellest järeldatakse, et Eestil on võimalik teiste rikkaste riikidega võrreldes saavutada kiirem majanduskasv. See aga eeldab tempokamat liikumist keerukamate eksporditoodete suunas.

Ekspordi keerukuse suurenemine aitab samuti selgitada olukorda, kus suhteliste ekspordihindade kiirem kasv ei peegelda kuhjuvat tasakaalustamatust ega otsest ohtu konkurentsivõimele, vaid eksporditavate toodete kvaliteedi kasvu ja omaduste täiustamist.

¹² Eesti Pank. Maksebilanss.

Käesoleva ülevaate lisateemas on vaadatud Eesti kaubaekspordi arengut tootegruppide ja sihtturude kaupa. Analüüsist selgub, et siinsete eksporditoodete suhteline hinnalisa sihtturul paranes kiiresti kuni aastani 2011, kuid aastatel 2015–2017 hoopis vähenes. See tähendab, et ettevõtjatel pole olnud võimalust kulude kasvu lõpphinda täielikult edasi kanda. Selline tulemus võib, kuid ei pruugi viidata Eesti kaubaekspordi suhtelise kvaliteedi halvenemisele. Struktuursete muutuste tõttu majanduses ning töötajate läbirääkimisjõu suurenedes on tööjõukulu osakaal ettevõtete lisandväärtuses olnud pikemat aega kasvutrendil. Ettevõtjate marginaalide kasvu võis piirata ka see, et kaubavoogude kiire kasvuga kaasnev mastaabisääst, mis võimaldab kulusid kokku hoida, on Eesti väikese majanduse tõttu tagasihoidlikum kui enamikul konkurentidel (vt lisateema).

HINNAPÕHINE JA HINNAVÄLINE KONKURENTSIVÕIME

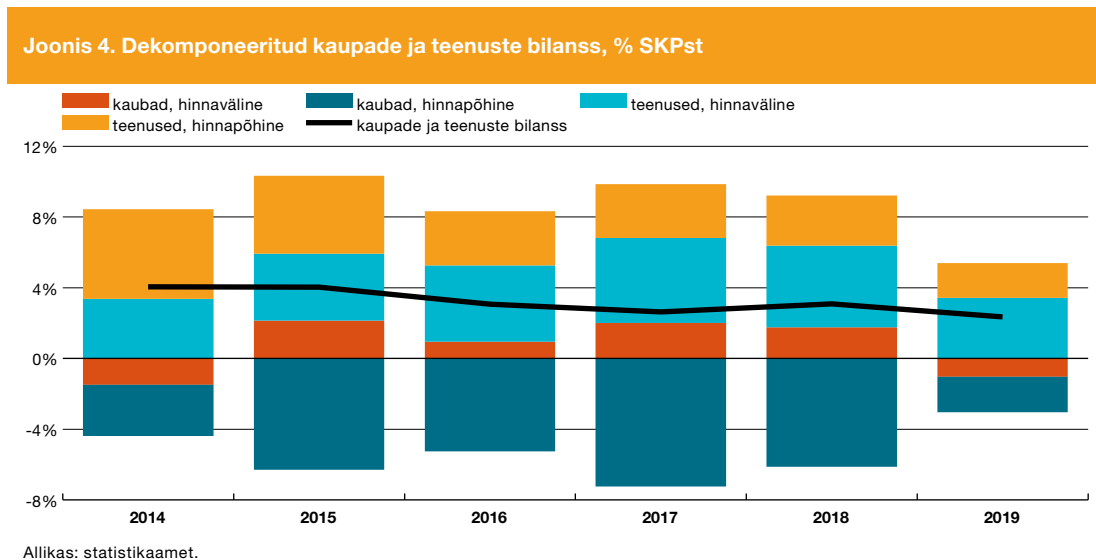
Rahvusvahelise konkurentsivõime hindamine on konvergeeruvates majandustes küllalt keeruline ja üksikute näitajate võrdlemine ei anna ammendavaid vastuseid. Hindade ja kulude dünaamikast ja ekspordi turuosa muutumisest ei pruugi rahvusvahelise konkurentsivõime muutumise seletamiseks alati piisata. Näiteks tööjõu ühikukulude suhtelise kallinemise mõju rahvusvahelisele konkurentsivõimele võib osutada ülehinnatuks, sest palga- ja hinnatasemed on seal madalamad ja nende kiirem kasv seetõttu loomulik. Ekspordi turuosa muutumine võib peale majanduslike tegurite peegeldada poliitilisi jm lokaalseid piiranguid vabakaubandusele. Seetõttu täiendab Eesti ekspordi konkurentsivõime analüüsi eksporditoodete jagamine kahte rühma:

1. Hästi võrreldavate omadustega tooted ja teenused, mis konkureerivad valdavalt hinnapõhiselt.
2. Kvaliteetsed tooted ja teenused, mille konkurentsivõimet mõjutavad rohkem hinnavälised tegurid, nagu ainulaadsus, maitse, disain vms kvalitatiivsed omadused.¹³

Jaotus hinnapõhiseks ja hinnaväliseks tugineb ekspordi ja impordi ühikväärtuste (ekspordi ja impordi väärtuse ja mahu suhe) analüüsile. Vaadeldava kaubagrupi ekspordivõime sõltub hinnavälisest omadustest juhul, kui selle ühikväärtus on suurem kui sama grupi impordi ühikväärtus.¹⁴

Konvergeeruvas majanduses on edukuse näitajaks kvaliteetsete toodete ja teenuste netoekspordi kasv ehk hinnavälise konkurentsivõime paranemine, eeldades üldjoontes tasakaalus maksebilanssi.

Eesti kaupade netoekspordi (ekspordist miinus import)¹⁵ puudujääk on olnud valdavalt põhjustatud kaupade netoekspordi hinnatundlikust osast (vt joonis 4). Hinnatundlike kaupade netoekspordi puudujäägi

¹³ Meetoodika kirjeldus ja varasemad analüüsid vt KVÜ 2018, 2019.

¹⁴ Lisatingimusena analüüsitakse vaid neid kaubagruppe, kus on esindatud nii eksport kui ka import, ning kütused jäetakse välja, tagamaks naftatoodete eksporditööridele ja importitööridele võrdsed tingimused.

¹⁵ Ülevaates kasutatakse statistikaameti väliskaubanduse statistikat.

vähenev 2019. aastal on seletatav toimunud struktuursete nihetega ning ülemaailmse kehva konjunktuuriga (vähenev nii hinnatundlike kaupade eksport kui ka import, viimane isegi ulatuslikumalt). Hinnavälise komponendi panus on alates 2014. aastast olnud nõrgalt positiivne, viimase kuue aasta keskmiselt 0,7% SKPst.¹⁶

Eesti netoeksport kokku on püsinud siiski ülejäägis ja seda eelkõige tänu teenustele. Valdav osa Eesti teenuste ekspordist (alates 2014 keskmiselt 87%) on klassifitseeritav teadmismahukaks¹⁷, mille konkurentsivõimet mõjutavad hinnavälised tegurid. Hinna osas aga konkureerivad endiselt veo- ja reiseenu-sed. Mõlema puhul ehk nii hinnapõhistel kui ka hinnavälistel omadustel konkureeriv teenuste netoeksport jäi ka 2019. aastal positiivseks.

Laiemas plaanis ei ole senine kiire palgakasv Eesti ekspordi positsiooni oluliselt halvendanud, kuid on siiski tekitanud erinevuse parema ja halvema kvaliteediga ekspordi müügiedukuse vahel ning osa eksporttoodete korral ka probleeme hinnakonkurentsivõimega rahvusvahelistel turgudel. 2019. aastal oli kaupade ja teenuste netoeksporti positiivse saldo vähenemise taga peale hinnapõhise konkurentsivõime languse mitmeid teisi tegureid, sh Euroopa Liidu ja muu maailma majanduskasvu ja seekaudu ka Eesti välisnõudluse kasvu aeglustumine, suurenenud ebakindlus, maailmamajanduse konjunktuuri halvemine kaubandussõdade tõttu jmt.

Käesoleva ülevaate lisateemas kirjeldatud analüüsist selgub, et kauba eksportijal on võimalus küsida suuremat hinda eelkõige sel juhul, kui müüdavad kogused konkreetsetel sihtturul on väiksemad. Suuremate kaubavoogude puhul on olulisemad nõudlus ning madalam hinnatase. See kinnitab üldreeglit, et kõrgeima kvaliteediga tooted on tihtipeale nišitooted, millel ongi väiksem turuosa. Vaadates Eesti ekspordi osana globaalsetes tarneahelates, selgub, et suhteliselt suuremat juurdehindlust saab tekitada vaid kapitalikaupade puhul (loe täpsemalt lisateemast).

Pikemas vaates eeldab edukas eksport hinnavälise tegurite rolli suurenemist. Seda mõjutab konkreetsete ettevõtete strateegiline käitumine, toodete mitmekesisus ja keerukus, riigi geograafiline asukoht, peamiste kaubanduspartnerite majandusseis ja kaubanduse tõrked, asukoht globaalsetes väärtusahelates ning lõimitus rahvusvahelistesse tootmisvõrkudesse. Lisaks ka kõrgetasemelise hariduse ning teadus- ja arendustöö kättesaadavus, sobilike ressursside olemasolu, arenenud taristu ning soodne regulatiivne, investeerimis- ja maksukeskkond.

¹⁶ Hinnavälise komponendi mõju väliskaubandusbilansile alates euroalaga liitumisest 2011. a on keskmiselt null. Ehk sisuliselt tuleb peaaegu 2011–2019 väliskaubanduse puudujääk hinnatundliku komponendi arvelt.

¹⁷ Teadmismahukate teenuste põhijaotused: *high-tech knowledge-intensive services, knowledge-intensive market services, knowledge-intensive financial services and other knowledge-intensive services*. Klassifikaatori kohta vt [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_\(KIS\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_(KIS)).

LISATEEMA. EESTI EKSPORDI MÕJURID

1. SISSEJUHATUS

Eesti eksport kasvas kiiresti kuni 2009. aasta majanduskriisini. Eesti ekspordi turuosa maailma ekspordis on selle järel peatunud. Eesti ekspordi osatähtsus maailmas suurenes 0,04%-lt 1995. aastal 0,09%-ni 2011. aastal ja püsis üldjoontes sellel tasemel kuni 2018. aastani.¹⁸

Seda kõike saab seletada järelejõudmisprotsessiga. Eksporditurgudele oli lihtne siseneda, kui kulude, eriti palga- ja energiakulude osas oli olemas tugev suhteline eelis, kuid suhtelise kulueelise vähenemisel on turuosa suurendada keerulisem. Kuna ekspordi kvaliteet muutub üha olulisemaks, on kvaliteedi paranemine üks viis turuosa säilitamiseks ja parandamiseks oludes, kus kulud kasvavad. Uurimused kvaliteedi rolli kohta on andnud vastuolulisi tulemusi. Benkovskis ja Wörz (2012) leiavad, et Eesti oli ainus Kesk- ja Ida-Euroopa riik, kus ekspordi kvaliteet aastatel 1999–2011 ei suurenenud, kuid Vandenbussche (2014) leiab, et Eesti ekspordi kvaliteet paranes aastatel 2005–2011 oluliselt.

Lisateema annab ülevaate¹⁹ Eesti ekspordi mõjutavatest teguritest aastatel 2005–2017. Selle eesmärk on selgitada välja nõudluse, suhteliste hindade ja suhtelise kvaliteedi rollid, kasutades lähendina toote hinnalisa, ning teha kindlaks, kas erinevate tegurite rollid varieeruvad aja, ekspordi mahu ja liigi kaupa.

2. METOODIKA

Lähtume Di Comite et al. (2014) ja Vandenbussche (2014) uurimustest, kes on loonud ekspordi kvaliteedi hindamiseks muutuja, mis põhineb toodetele omistatud kvaliteedi järjekorranumbritel. Kvaliteedi järjekorranumbreid hinnatakse toote hinnalisa alusel ning need varieeruvad tootekategooria ja ekspordi sihtkoha piires. Kontseptuaalselt saab hinnalisa seostada kvaliteediga eeldusel, et tarbijad on tavaliselt valmis maksma kõrgema kvaliteedi eest, mis väljendub kõrgemas hinnalises (*markup*). Tõendid näitavad, et suurema hinnalisaga majandusharudel on rohkem võimalusi tegeleda innovatsiooniga ning investeerida rohkem kvaliteeti parandavatesse tehnoloogiatesse. Hinnalisa muutuse võib aga põhjustada ka struktuurne dünaamika, näiteks tööjõu osakaalu või ettevõtetevahelise konkurentsi suurenemine. Kuna vaatlusperioodil suurenes Eestis tööjõu osakaal, kasutame terminit hinnalisa, tegemata otsest järeldust kvaliteedimuutuse kohta.

Andmed hinnalisa kohta pole otseselt saadaval ja seega soovitame kasutada lähendit, mis põhineb ühikuhinnal ja hinna-kulu marginaalil või Lerner'i indeksil. Ühikuhind on määratletud kui ekspordikäive eurodes, mis on jagatud ekspordi kogusega. Ühikuhinnad varieeruvad päritoluriigi, toodete ja aja lõikes. Need võivad suureneda hinnalisa, kulude või mõlema suurenemise tõttu. Hinnalisa saadakse ühikuhindade korrutamisel Lerner'i indeksiga, mis on muutuvkulude lähend toote kohta. Lerner'i indeks varieerub tootmissektori ja päritoluriigi lõikes.²⁰

Hinnalisa varieerub olenevalt tootest, sihtriigist ja ajast. Erinevad tooted, mis liiguvad konkreetsest päritoluriigist konkreetseesse sihtriiki, järjestatakse nende hinnalisa järgi. Kuna nende riikide arv, kust kaubavood tulevad, on eri toodete puhul erinev, on hinnalisa järjekohad normaliseeritud skaalasse 0 ja 1 vahel. Saadud näitajat kutsume hinnalisa järjestuseks.

Andmed koosnevad kahest osast. Esimesena kasutame kulude andmeid 28 ELi riigi ja USA, Jaapani ning Hiina kohta. Teisena tuletatakse ekspordi ja hinnalisa andmeid kõigi ELi sihtturgude kohta, kuhu Eesti ekspordib, kokku 27 riiki. Hõlmatud on kõik majandusharud, kus toimub kaubavahetus, st kõik NACE kahekohalise arvkodega tähistatud primaarsektori tööstusharud ja tootmine, välja arvatud mõned peamiselt teenuseid osutavad majandusharud.

¹⁸ Eesti teenuste ekspordi osatähtsus maailma ekspordis on olnud suurem kui kaupade ekspordi osatähtsus, kuid dünaamika on olnud sarnane.

¹⁹ Üksikasjaliku analüüsi leiab Eesti Panga toimetiste sarjast.

²⁰ Lerner'i indeks on tüüpiline konkurentsitaseme mõõt ja see arvutatakse, lahutades käibest materjalide muutuvkulud.

Tabelis L1 on esitatud analüüsitud vaatluste arv ja hõlmatud ekspordivoogude suurus. Aastatel 2005–2017 vaatluste arv enam kui kahekordistus ning eksporditud toodete arv ja toodete arv igasse sihtkohta suurenes samuti. See viitab tõsiasjale, et Eesti ekspordi kaubavood ELi sihtkohtadesse muutusid selle aja jooksul mitmekesisemaks. Marginaali suurenemine oli sarnane toote- ja sihtmarginaali kasvuga, mis tähendab, et kasv oli sarnane nii eksporditavate toodete kui ka iga toote sihtkohtade arvu puhul. Kuna andmekogu vaatluste arv kasvas kiiremini kui kogueksport ELi, kahanes keskmine ekspordivoog 0,53 miljonilt eurolt 0,42 miljonile eurole. See tähendab, et marginaal on olnud oluline kogu Eesti ELi suunatud ekspordi suurenemisel, nagu on näha ekspordi laienemises toodete arvu ja iga toote sihtkohtade lõikes.

Tabel L1. Vaatluste arv ja hõlmatud ekspordimaht

Aasta	Sihtkohtade ja toodete arv	Toodete arv	Sihtkohtade arv toote kohta	Kogueksport, mln eurodes	Ekspord sihtkohta ja toote kohta, mln eurodes
2005	9269	1911	4,9	4961,4	0,535
2006	9712	1874	5,2	5464,6	0,563
2007	9968	1873	5,3	5378,5	0,540
2008	10 218	1909	5,4	5063,0	0,496
2009	9863	1825	5,4	3916,4	0,397
2010	13 502	2394	5,6	5115,1	0,379
2011	14 029	2433	5,8	7211,8	0,514
2012	14 467	2414	6,0	6799,2	0,470
2013	15 190	2441	6,2	7114,8	0,468
2014	15 890	2576	6,2	8124,9	0,511
2015	16 455	2569	6,4	7478,5	0,454
2016	18 581	2686	6,9	7884,5	0,424
2017	19 178	2690	7,1	8134,4	0,424

Allikad: Eurostat COMEXT, Eurostati rahvamajanduse arvepidamine, EU Klems, autorite arvutused.

Ekspordi määravaid tegureid hinnatakse mudeli spetsifikatsiooni abil, kus sõltuv muutuja on reaaleksporti kasv. Ekspordi dünaamikat mõjutavate teguritena kasutatakse ekspordi hinnalisa, välisnõudlust ja THHI-I põhinevat reaalselt efektiivset vahetuskurssi. Välisnõudlust mõõdetakse sihtturu reaalse SKPna. Reaalselt efektiivset vahetuskurssi arvutatakse kui suhtelist hinnataseme muutust Eestis ja sihtriigis, väljendatuna eurodes. Kõik selgitavad muutujad esitatakse diferentsi- dena, et tagada aegridade statsionaarsus.

Hinnatakse järgmist empiirilist spetsifikatsiooni:

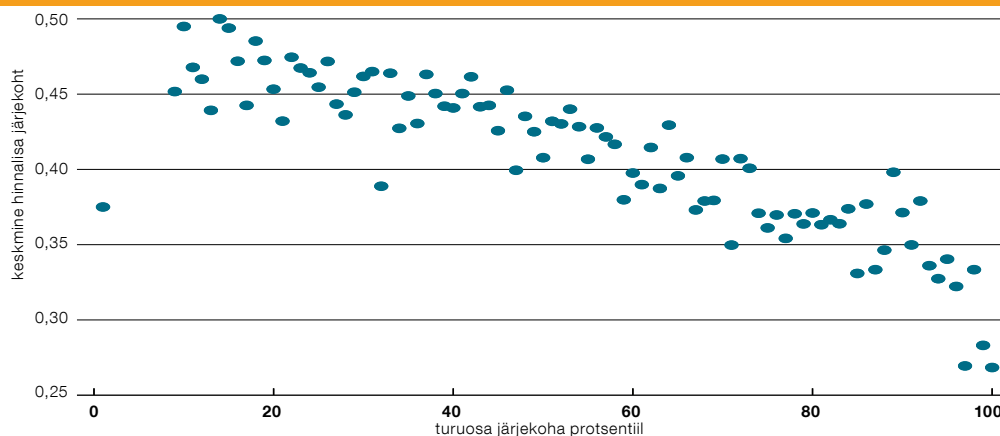
$$\Delta RealExports_{cpt} = \beta_0 + \alpha_{cp} + \beta_1 \Delta Markup_{cpt} + \beta_2 \Delta RealGDP_{ct} + \beta_3 \Delta REER_{ct} + \varepsilon_{cpt}$$

kus c tähistab sihtriiki Eesti ekspordis, p on SITC kaubagruppide klassifikaatori ja NACE sektorite klassifikaatori kombinatsioon ja t on aeg aastatel 2006–2017. Kuivõrd vaatluse all on erinevus eelmise perioodiga võrreldes, on aegrida esimese aasta võrra lühem. Sõltuv muutuja $RealExports_{cpt}$ tähistab ekspordi reaalkasvatust. Vaatlusühik on ekspordivoog Eestist konkreetsele sihtturule ELis konkreetse tootekategooria puhul ajahetkel t . α_{cp} tähistab riigi toote fikseeritud efekte, mis kajastavad tavalisi gravitatsioonilaadseid kontrole, näiteks kodu- ja sihtriikide vahelist füüsilist ja kultuurilist kaugust. Need fikseeritud efektid kajastavad ajas sõltumatuid võrreldavaid eeliseid, mis on koduriigil sihtriigi ees, näiteks loodusvarade, oskuste või ajaliselt muutumatu infrastruktuuri sihtkapitali erinevused. $Markup_{cpt}$ tähistab toote hinnalisa sihtturul teiste riikide suhtes, kes ekspordivad sama toodet sellele sihtturule. Hinnalisa varieerub sihtriigi, toote ja aja lõikes. $RealGDP_{ct}$ tähistab reaalselt SKPd sihtturul ja $REER_{ct}$ on Eesti ja sihtturu vaheline reaalne efektiivne vahetuskurss. Need kaks muutujat varieeruvad üksnes sihtturu ja aja, ent mitte tootekategooria lõikes. ε_{cpt} on tavaomadustega vealliige.

3. HINNALISA DÜNAAMIKA: KIRJELDAV TÕENDUSMATERJAL

Kõigepealt esitame mõned kirjeldavad andmed selle kohta, kuidas Eesti ekspordi turuosa ja hinnalisa aastatel 2005–2017 arenesid. Turuosa puhul on ekspordi sihtriigid korrastatud väärtuse järgi (eurodes) ja järjestatud. Seejärel järjekohad kaalutakse, et neid oleks võimalik normaliseerida skaalasse 0 ja 1 vahel. Joonisel L1 on näidatud, et toote hinnalisa järjekohade ja sihtturgude turu-

Joonis L1. Suhe Eesti ekspordikaupade turu suuruse ning hinnalisa vahel aastatel 2005–2017

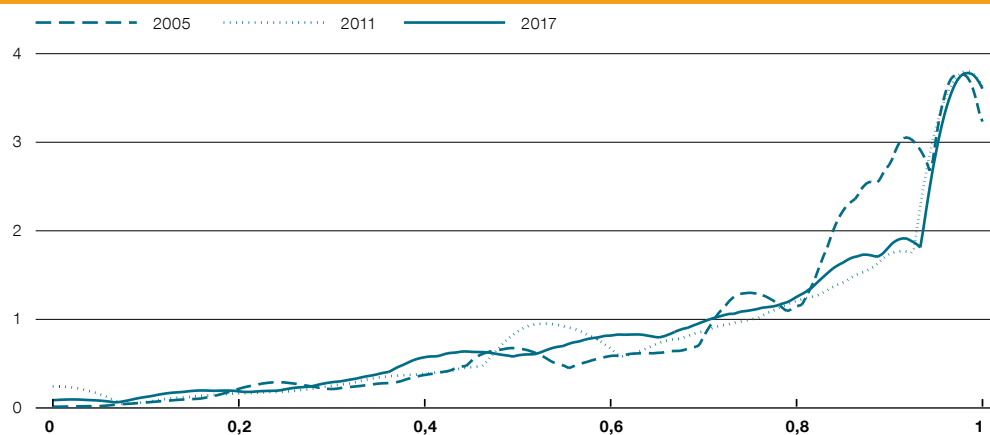
Märkus. See näitaja arvutatakse kõigi ekspordisihthoortade kõigi toodete keskmise turuosa ja hinnalisa järjekohade alusel kogu perioodi jooksul.

Allikad: Eurostat COMEXT, Eurostati rahvamajanduse arvepidamine, EU Klems, autorite arvutused.

osa järjekohade vahel on negatiivne korrelatsioon. Sarnase negatiivse korrelatsiooni turuosa ja hinnalisa vahel tuvastas ka Vandenbussche (2014), kes väidab, et hinnalisa järjekoha mõttes kõige parema kvaliteediga SITC-tooted on sageli väikese turuosaga nišitooded. Võrreldava turuosaga riikide hinnalisad on üldiselt siiski sarnased.

Joonisel L2 on esitatud Eesti ekspordi turuosa jaotus kõigi toodete ja sihtkohtade lõikes aastatel 2005, 2011 ja 2017. Jaotusi on kaalutud ekspordivoo suurusega eurodes. Turuosade jaotus muutub sel ajavahemikul vähe ja suurimatel kaubavoogudel on tavaliselt suurim turuosa sihtturul. Jooniselt ilmneb, et jaotus oli 2005. aastal vähem sujuv, kusjuures väärtused olid koondunud jaotuse konkreetsetesse osadesse. Ent aja jooksul on jaotused muutunud sujuvamaks. Üks põhjus selleks

Joonis L2. Eesti ekspordikaupade turuosa järjekohade jaotus aastatel 2005–2017

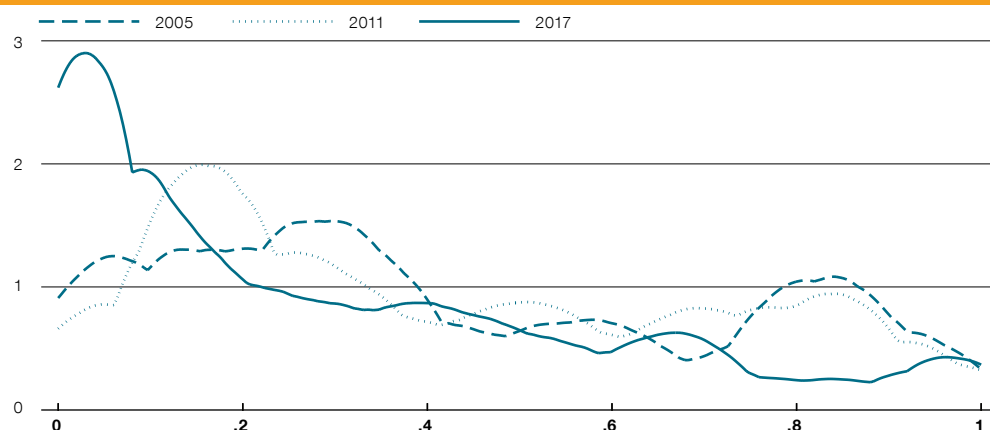
Märkus. See näitaja arvutatakse kõigi toodete turuosa järjekohade põhjal kõigis EL-i ekspordisihthoortades. Iga riigi kaubavood korda SITC kaalutakse ekspordivoo suuruse järgi eurodes.

Allikad: Eurostat COMEXT, Eurostati rahvamajanduse arvepidamine, EU Klems, autorite arvutused.

võib olla see, et ekspordivood on aja jooksul vähem koondunud, mis tähendab, et ekspordivoo-
gude arv on suurenenud ja eksport on muutunud sihtturgude ja toodete osas mitmekesisemaks
(vt ka tabel L1).

Joonisel L3 on esitatud hinnalisa järjekohtade jaotus aastatel 2005, 2011 ja 2017. Hinnalisa
järjekohti on taas kaalutud kaubavoogude suurusega eurodes. Võrreldes 2005. ja 2011. aastaga
on suur osa jaotusest liikunud 2017. aastal palju rohkem vasakule, mis tähendab, et väikese hinna-
lisaga toodete osakaal Eesti ekspordis aastatel 2011–2017 suurenes. Võimalik hinnalisa languse
põhjus võib olla asjaolu, et tööjõu ühikukulud sel perioodil suurenesid, kuna palgakasv ületas toot-
likkuse kasvu.

Joonis L3. Eesti ekspordikaupade hinnalisa järjekohtade jaotus aastatel 2005–2017

Märkus. See näitaja arvutatakse kõigi toodete hinnalisa järjekohtade põhjal kõigis ELi ekspordisihthohtades.
Allikad: Eurostat COMEXT, Eurostati rahvamajanduse arvepidamine, EU Klems, autorite arvutused.

Teine selgitus hinnalisa alanemisele võib olla see, et uutel kaubavoogudel oli hinnalisa väiksem.
Nagu tabelist 1 nähtub, suurenes pärast 2009. aastat ELi eksporditavate toodete arv märkimis-
väärselt. Uute toodete väiksem hinnalisa võib negatiivset dünaamikat selgitada. Selle hüpoteesi
kontrollimiseks jagasime hinnalisa järjekohtade jaotuse ekspordivoo kestuse järgi, eristades vood
pidevaks ekspordiks, turule veetavateks ja väljaminevateks toodeteks ning juhuekspordiks. Tule-
mused näitavad, et 2016. aastal sisenevate uute toodete voogude hinnalisa on varasemate aastate
hinnalisast väiksem ning et turult väljaminevate toodete hinnalisa oli 2016. aastal suurem kui 2011.
aastal, kuid need erinevused pole piisavalt suured, et selgitada üldise hinnalisa vähenemist. Vähe-
neb ka alalise ekspordi hinnalisa.

4. MITME MUUTUJAGA REGRESSIOONI- ANALÜÜSI TULEMUSED

4.1. Eesti ekspordi turuosa ja hinnalisa ELis

Järgnevalt hinnatakse kirjeldavat regressiooni, et analüüsida, kas toote fikseeritud efektid võivad
selgitada Eesti ekspordi hinnalisa alanemist. Tulemused näitavad, et Eesti eksporditajate hinnalisa
järjekohad langesid aastatel 2015–2017, kuid turuosa säilis, sest tootjad suutsid ühikukulusid muu-
tumatuks hoida. Toote hinnad jäid palkade ja materjalikulude tõusule vaatamata samaks. Seda võib
selgitada asjaoluga, et mastaabiefekt võimaldas ettevõtetel toota suuremaid koguseid madalama
hinnaga, mis kompenseeris kulude tõusu, või et Eesti eksporditajad muutusid vähem kasumlikuks.

4.2. Ekspordi dünaamikat selgitavad tegurid

Selles lõigus on esitatud võrrandiga (1) kirjeldatud ekspordivõimekuse tingimusliku analüüsi tule-
mused. Uuritakse regressiooniseost reaalse ekspordivõimekuse muutuse ja Eesti ja sihtturu vahelise

reaalse efektiivse vahetuskursi muutuse vahel. Tulemused on esitatud tabelis 2. Veergudes 1 ja 2 on esitatud kõikide sihtkohtade ja toodete ekspordivoogude tulemused. Veerus 1 esitatakse tulemused ilma kaaludeta ja teises kasutatakse kaalusid, mis arvutatakse iga sihtkoha ja keskmise reaalse ekspordivoo suhtena.

Arvutused ilma kaaludeta ja kaaludega annavad ekspordi dünaamikat selgitavate tegurite kohta erinevaid tulemusi. Kui ekspordivoo suurust ei arvestata, on hinnalisa järjekohast ning nõudlus statistiliselt oluliselt seotud ekspordi dünaamikaga. Kui kaalusid võetakse arvesse, andes suurematele voogudele suuremad kaalud nii, et seos kajastaks koguekspordi dünaamikat, ei ole hinnalisa enam statistiliselt oluline ja suhteliste hindade muutused muutuvad statistiliselt oluliseks. See on huvitav järeldus, sest hinnalisa näib olevat oluline väiksemate kaubavoogude, kuid mitte selliste kaubavoogude puhul, mis hõlmavad enamikku kaubavahetust. Jagasime kaubavood suuruse järgi viieks kvantiiliks, et seda korrapärasust üksikasjalikumalt vaadelda. On selgelt näha, et hinnalisa on ekspordi dünaamika selgitamisel kahanev roll, kui voo suurus kasvab, samal ajal kui nõudlus ja suhtelised hinnad on olulised suurimate kaubavoogude puhul. Tähelepanu väärib ka efekti majanduslik suurus. Nõudlus ja suhtelised hinnad avaldavad tugevat mõju viienda kvantiili suurimatele kaubavoogudele, kus nõudluse ühe standardhälbe suurenemine toob kaasa ekspordi kasvu 0,16 protsendipunkti ja suhteliste hindade ühe standardhälbe suurenemine on seotud ekspordi langusega 0,06 protsendipunkti võrra. Hinnalisa on tugev mõju kõige väiksematele kaubavoogudele esimeses kvantiilis, kus hinnalisa ühe standardhälbe suurenemine on seotud ekspordi suurenemisega 0,10 protsendipunkti võrra.

Samuti on näitlik, et jääkliikme varieeruvuse osakaal, mis on selgitatav sihtkohtade ja toodete fikseeritud efektidega, on suurimate kaubavoogude puhul 0,43 võrra suurem kui väiksemate kaubavoogude puhul, mille osas see on 0,30. See näitab, et gravitatsiooni ja sihtkoha tüüpi ajas muutumatud tegurid, mida kontrollitakse sihtkoha ja toodete fikseeritud efektidega, on suuremate kaubavoogude puhul olulisemad. Need on pikemaajalistel põhinäitajatel põhinevad väljakujunenud kaubavood, mille jaoks väikeste nišitoodete puhul kõrgem hinnalisa ei oma mingit rolli.

Tabel L2. Ekspordi määravad tegurid sihtkoha x toote tasemel aastatel 2006–2017

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	sihtkoha tegelik eksport	sihtkoha tegelik eksport, kaalutud	sihtkoha tegelik eksport, 1. kvantiil	sihtkoha tegelik eksport, 2. kvantiil	sihtkoha tegelik eksport, 3. kvantiil	sihtkoha tegelik eksport, 4. kvantiil	sihtkoha tegelik eksport, 5. kvantiil
sihtkoha hinnalisa	0,043*** (0,006)	0,027 (0,017)	0,119*** (0,023)	0,041*** (0,016)	0,033*** (0,012)	0,015 (0,012)	0,027 (0,019)
sihtkoha reaalne SKP	1,109*** (0,222)	4,098*** (0,679)	0,980 (2,050)	0,632 (0,915)	0,105 (0,630)	1,093** (0,432)	4,216*** (0,707)
sihtkoha reaalne efektiivne vahetuskurss	-0,318 (0,217)	-1,693*** (0,520)	1,424 (1,088)	-1,204 (0,786)	-1,167* (0,609)	-0,246 (0,488)	-1,712*** (0,538)
aasta fikseeritud efekt	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah
sihtkoha x toote fikseeritud efekt	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah
vaatluste arv	107 174	107 174	10 347	16 293	20 715	26 141	33 678
rühm = sihtkoht x tooted	21 831	21 831	4367	4366	4366	4366	4366
min vaatluste arv rühma kohta	1	1	1	1	1	1	1
keskmise vaatluste arv rühma kohta	4,909	4,909	2,369	3,732	4,745	5,987	7,714
max vaatluste arv rühma kohta	12	12	12	12	12	12	12
dispersioon rühmast	0,356	0,535	0,305	0,307	0,339	0,357	0,430

Märkus. Standardvead sulgudes; * p < 0,10, ** p < 0,05, *** p < 0,01.

Allikad: Eurostat COMEXT, Eurostati rahvamajanduse arvepidamine ja hinnad, Euroopa Keskpanga vahetuskursside statistika andmebaas, EU Klems, autorite arvutused.

4.3. Globaalsete tarneahelate roll ekspordi dünaamikas

Seos sihtriigi nõudluse, suhteliste hindade ja ekspordi vahel on viimastel kümnenditel nõrgenenud. Üks põhjus on olnud see, et tootmine on üleilmsete tarneahelate (GVC) kaudu muutunud rahvusvaheliselt integreeritumaks. Eksport sõltub rohkem impordihindadest, kuna kõiki tootmis- sisendeid ei toodeta üksnes riigisiselt, vaid neid ka imporditakse. Peale selle pole eksporditavate toodete lõppkasutaja sageli sihtriigis, vaid mõnes teises riigis, millega sihtriik kaupleb. Eesti on üleilmsetesse tarneahelatesse väga tihedalt integreerunud. Osalemine üleilmsetes tarneahelates on OECD riikide hulgas üldiselt kõrge (De Backer ja Miroudot (2013)).

Kontrollime, kuidas osalemine tarneahelates mõjutab ekspordi, jagades eksporditud tooted tooraine, vahetoodete, tarbekaupade ja kapitalikaupade lõppkasutuse kategooriatesse, ning hindame võrrandit (1) toodete nelja lõppkasutuskategooria kohta. Tabel L3 näitab, millised tegurid selgitavad ekspordi lõppkasutuskategooriate lõikes. Tulemused näitavad, et tooraine eksport pole seotud ühegi hinnalisa nõudluse või suhteliste hindadega seotud teguriga. Vahetoodete eksport ei sõltu ka hinnalisast ega nõudlusest, kuid suhtelised hinnad on nende osas olulised. Kuna vahetoodet ekspordiks toodetakse sageli Eestis välisettevõtete allhangetena, pole üllatav, et hindade konkurentsivõime on nende ekspordiar tiklite puhul väga oluline. Traditsiooniliste tarbekaupade eksport on seotud nõudluse ja suhteliste hindadega, kuid üllataval kombel mitte hinnalisaga, samas kui kapitalikaupade eksport sõltub nõudlusest ja mingil määral ka hinnalisast.

Tabel L3. Ekspordi määravad tegurid sihtkoha x toote tasemel lõppkasutuskategooriate lõikes aastatel 2006–2017

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	sihtkoha tegelik eksport, kaalutud	toorained: sihtkoha tegelik eksport, kaalutud	vahetoodet: sihtkoha tegelik eksport, kaalutud	tarbekaupad: sihtkoha tegelik eksport, kaalutud	kapitalikaupad: sihtkoha tegelik eksport, kaalutud
sihtkoha hinnalisa	0,027 (0,017)	-0,002 (0,036)	0,000 (0,026)	0,009 (0,019)	0,072* (0,040)
sihtkoha reaalne SKP	4,098*** (0,679)	1,134 (0,906)	1,617 (1,010)	5,463*** (1,069)	4,556*** (1,325)
sihtkoha reaalne efektiivne vahetuskurss	-1,693*** (0,520)	-0,747 (1,168)	-2,231*** (0,777)	-1,346* (0,805)	-0,191 (1,256)
aasta fikseeritud efekt	jah	jah	jah	jah	jah
sihtkoha x toote fikseeritud efekt	jah	jah	jah	jah	jah
vaatluste arv	107 174	6546	24 027	47 019	26 488
rühm = sihtkoht x tooted	21 831	1590	5709	8814	5340
min vaatluste arv rühma kohta	1	1	1	1	1
keskmise vaatluste arv rühma kohta	4,909	4,117	4,209	5,335	4,960
max vaatluste arv rühma kohta	12	12	12	12	12
dispersioon rühmast	0,535	0,555	0,563	0,555	0,547

Märkus. Standardvead sulgudes; * p < 0,10, ** p < 0,05, *** p < 0,01.

Allikad: Eurostat COMEXT, Eurostati rahvamajanduse arvepidamine ja hinnad, Euroopa Keskpanga vahetuskursside statistika andmebaas, EU Klems, Maailmapanga Harmoneeritud Süsteemi standardse tooterühma määratlused, autorite arvutused.

5. KOKKUVÕTE

Selles osas vaadeldi tegureid, mis mõjutavad Eesti ekspordi ELi riikidesse aastatel 2005–2017. Analüüs viidi läbi tootetasandi andmete põhjal andmete põhjal tootetasandil, mis võimaldas meil eristada kaubavoogusid 27 ELi sihtturule ligi 3000 toote puhul. Meie uurimine põhines di Comite et al. (2014) meetodikal. Analüüs osutab kolmele põhitulemusele. **(1)** Eesti ekspordi hinnalisa järjekohad vähenesid aastatel 2011–2017, samas kui Eesti ekspordi turuosa välisturgudel pole viimastel aastatel vähenenud. See võib viidata ekspordi suhtelise kvaliteedi halvenemisele. Siiski võisid hinnalisade vähenemises olulisemat rolli mängida muud tegurid Eestis, näiteks tööjõu osakaalu

suurenemine. Tootjad on suutnud vaatamata tootmiskulude tõusule hindu muutumatuna hoida. **(2)** Väiksemate ekspordivoogude kasv sõltub toote hinnalisast, samal ajal kui nõudlus ja hindade konkurentsivõime on suuremate kaubavoogude jaoks võtmetähtsusega. Analüüs kinnitab seaduspära, et suurima hinnalisaga tooted on sageli väikese turuosaga nišitooted. **(3)** Erinevate lõpptarbimiskategooriate puhul on olulised erinevad ekspordi dünaamikat selgitavad tegurid. Erinevad nõudluse lähendmuutujad on seotud vahetoodete ning tarbe- ja kapitalikaupade ekspordiga, samas kui reaalsed efektiivsed vahetuskursid on seotud vahetoodete ja tarbekaupade ekspordiga. Hinnalisa on seotud üksnes kapitalikaupade ekspordiga. Ükski hõlmatud teguritest ei oma olulist rolli tooraine ekspordil.

Viited

De Backer, K.; Miroudot, S. (2013) Mapping Global Value Chains. OECD Trade Policy Papers, 159, OECD Publishing, Paris.

Benkovskis, K.; Wörz, J. (2012) Non-Price Competitiveness Gains of Central, Eastern and Southeastern European Countries in the EU Market. Oesterreichische Nationalbank, *Focus on European Economic Integration*, Q3/12, 27-47.

di Comite, F.; Thisse, J.-F.; Vandenbussche, H. (2014) Verti-zontal differentiation in export markets. *Journal of International Economics*, 93, 50–66.

Vandenbussche, H. (2014) Quality in Exports. European Economy, European Commission Economic Papers no 528.